

Особливості розвитку системи соціальних комунікацій у соціальній структурі українського суспільства

З розвитком ефективності всіх видів суспільної діяльності людини процес її соціалізації постійно вдосконалюється. Він базується, зокрема, на факторі зростання ефективності спільних дій, що, на відміну від спільних зусиль інших видів біологічних істот, перетворилися на усвідомлені цілеспрямовані процеси. Інформаційна насиченість сучасного життя, що активно стимулює розширення громадських і міжособистісних контактів, визначає також розвиток гуманістичної сфери в суспільстві, сприяє зародженню нових соціальних ініціатив, розвитку культурних процесів у соціумі та ін.¹ При цьому слід зауважити, що мова йде не лише про виробничу, перетворювальну діяльність стосовно навколишнього середовища, а й про внутрішньосуспільну організацію, формування духовно-культурної сфери суспільства.

У цілому ж загальні закономірності еволюції сучасної цивілізації, удосконалення структури суспільства і нерозривно пов'язаний із цими процесами розвиток горизонтальних форм обміну інформацією, соцмереж, – все це особливо динамічно й наочно проявилось в останні десятиріччя у регіонах кардинальних суспільних перетворень, у тому числі в новій українській державі. У політичній сфері на зміну однопартійній системі в Україні прийшла ціла палітра партій, громадських об'єднань і рухів, що об'єктивно мають створювати умови для багатоваріантних можливостей розв'язання проблем, які постають перед Україною, і захоплено воюють між собою за власні інтереси, тобто за владу. У сфері економіки державна власність, колективне господарювання в аграрному секторі втратили традиційну для соціалістичного періоду розвитку монополію і замінені ринковими формами господарювання з усією різноманітністю цих форм, що також відображене в інформаційній сфері, національному інформаційному просторі. Відбувається істотне розшарування, ускладнення соціальної структури в усіх сферах життя суспільства, що перевантажує структуру соціальних комунікацій, насамперед на горизонтальних рівнях. І цей фактор обумовлює необхідність оперативної трансформації, приведення до вимог сучасності інформаційної системи, що обслуговує українське суспільство. Як зауважує М. Кастельс, сучасні спільноти «працюють на основі двох головних спільних культурних характеристик. Перша – це цінність горизонтальної

¹ Лодатко Е. Методологические основы моделирования социокультурных процессов. – 2007. – № 15. – 25.10. – Режим доступа: relga.ru/Environ/WebObjects/tguwww.woa/wa/Main.

вільної соціальної комунікації...Друга спільність, що виникає з віртуальних громад, – це те, що я визначив би як самокероване створення мережі»².

Процеси загальносуспільної інформатизації значно прискорили перебіг структурних перетворень у сучасному соціумі. Вони також стали сильним каталізатором суспільної активності в інформаційній сфері, у використанні системи вже сформованих соціальних комунікацій не лише як соціального інструменту, призначеного для забезпечення суспільно значущою інформацією всіх елементів соціальної структури суспільства зверху донизу, від організаційно-керівної ланки суспільства – як суб'єкта інформаційної діяльності, до кожного члена суспільства як об'єкта інформаційних впливів, а й у зворотному напрямі. При цьому відбувається налагодження загальносуспільних інформаційних обмінів в інтересах існування й розвитку суспільства³.

Оскільки основоположною загальноцивілізаційною тенденцією соціального розвитку є вдосконалення внутрішньої єдності й керованості суспільного організму, то процес посилення зворотного зв'язку на базі громадянських ініціатив у вертикальних інформаційних обмінах⁴ у процесі розвитку інформатизації саме й відкриває нові потенційні можливості для консолідації суспільства та зростання ефективності його функціонування. На нинішньому етапі розвитку інформаційних технологій фактично зникає проблема браку інформації в усіх сферах суспільного життя, і відповідна проблематика переноситься на рівень забезпечення необхідної якості інформаційних ресурсів і ефективності їх використання.

Варто зазначити, що зростання ефективності використання електронних, найбільш використовуваних інформаційних комунікацій в українському інформаційному просторі розпочалось із сфери економічних відносин, сфери найбільше фінансованої приватним, насамперед зарубіжним капіталом. Цією ж обставиною пояснюється і впровадження в практику інформаційних обмінів зарубіжних інформаційних технологій та суттєве зниження запитів, при нейтральній позиції Української держави, на колись провідні у світі українські інформаційні технології.

При цьому у зв'язку з розвитком інформатизації відбувається загострення суспільної уваги на забезпеченні розвитку й ефективного

² *Кастельс М.* Інтернет-галактика. – К.: Ваклер. – 2007. – С. 53.

³ *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. – К., 2010. – С. 61–62.

⁴ Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. – К., 2013. – С.16.

функціонування соціальних інформаційних комунікацій. Ці комунікації є основним інструментом доступу до виробництва й поширення найновіших інформаційних ресурсів. Як зауважує Г. Почепцов, «медіакомунікації можна визначити як тип соціальної взаємодії людей за допомогою медіа. При чому як медіа слід розглядати не лише ЗМІ, це значно ширше поняття. Це будь-який інформаційний носій, який фіксує соціальні смисли, об'єднуючи людей у просторі та часі»⁵.

Саме у сфері електронної інформації вони набувають⁶ багатоаспектної різноманітності та сприяють зростаючій ефективності використання інформації. Від обслуговування файлових систем та систем керування базами даних при цьому відбувається перехід до формування відкритих систем з розподіленою обробкою даних і комп'ютерних мереж, із розробкою клієнт-серверних, веб-серверних та інтернет-технологій.

З початку нинішнього століття розвивається система соціальних інформаційних мереж для обслуговування згідно з методологією CSRP (CUSTOMERSYNCHRONIZED RESOURCEPLANNING) – планування ресурсів, синхронізованих з покупцем при використанні інтернет-інтранет-технологій. Соціальні інформаційні комунікації цього періоду розвиваються в напрямках:

«– максимального використання потенціалу ПК і середовища розподіленої обробки даних;

– модульної побудови системи (поєднання різних типів архітектурних рішень у межах одного комплексу);

– економії ресурсів системи за рахунок централізації зберігання та обробки даних на вищих рівнях системи;

– наявності ефективних централізованих засобів мережевого системного адміністрування»⁷.

Таким чином, відповідно до зростаючих суспільних потреб, пов'язаних із включенням у процес інформатизації зростаючої кількості громадян України, спочатку в економічній, а потім і в інших сферах суспільної діяльності розвивається різноманітна система електронних інформаційних комунікацій, у тому числі й соціальних мереж. «...Те, що ми спостерігаємо у наших суспільствах, – це розвиток комунікаційного гібриду, який поєднує

⁵ Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до Wikileaks: медіакомунікації. – К.: Спадщина, 2012. – С.10.

⁶ Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів / Томашевський О. М., Цегельник Г. Г., Вігер М. Б., Дудук В. І. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 80–82.

⁷ Там само. – С. 82.

фізичне місцеперебування та кібернетичне місцеперебування, що діє як матеріальна опора мережевого індивідуалізму»⁸.

За даними компаній GFK Ukraine, InMind та УНІАН, Інтернет-асоціації України, кількість інтернет-користувачів у 2013 р. налічувалася від 17,34 до 19,7 млн (або 43 % населення України) проти 15,4 млн на I квартал 2012 р. За підсумками I кварталу 2013 р. 79 % комп'ютерів у країні було підключено до Інтернету (фіксований зв'язок), у 2012 р. цей показник становив 75 %, у 2011-му – 70 %⁹. За даними Держстату за показником проникнення доступу в Інтернет серед підприємств також лідирує Київ, де його мають близько 95 % підприємств. У промислових регіонах цей показник становить вище 85–87 %, серед аутсайдерів – Чернівецька та Хмельницька області, де лише 72–75 % обстежених підприємств мали доступ в Інтернет¹⁰.

Характерною особливістю розвитку соціальних інформаційних комунікацій, пов'язаною з цими процесами, є те, що разом із вдосконаленням вертикальної їх складової, що сприяє інформаційним обмінам з управлінськими структурами, розвивається горизонтальна складова. Вона пов'язана з розвитком ділової інформації між суб'єктами економічної діяльності без прямого втручання владних структур. Крім того, сама інформаційна індустрія набуває дедалі більш значущих обертів.

За даними Держстату¹¹, протягом першого півріччя 2013 р. в Україні надано інформаційних послуг із програмування на суму 5,0 млрд грн, за той же час населенню надано ІТ-послуг на суму 166 млн грн. Сьогодні Україна є одним з найбільших ринків ІТ-послуг у Східній Європі.

За даними Світового банку, за останнє десятиліття Україна збільшила обсяг експорту ІТ-послуг майже в 10 разів, досягнувши 1,5 млрд дол. США.

⁸ *Кастельс М.* Інтернет-галактика. – К.: Ваклер. – 2007. – С.131.

⁹ Найсвіжіші новини про кількість користувачів // Watcher: веб-сайт. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/tag/kilkist-korystuvachiv/>?; Кількість інтернет-користувачів в Україні // Консалтинг в Україні : спец. всеукр. журн. про ринок консулт. послуг. – 2013. – 27.03. – Режим доступу: <http://consulting-ua.com/kilkist-internet-korystuvachiv-v-ukrajini/>; Кількість регулярних інтернет-користувачів в Україні у 1-му кварталі зросла на 15 % // УНІАН: інформагентство. – 2013. – 24.05. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/news/169212-kilkist-regulyarnih-internet-koristuvachiv-v-ukrajini-ukrajini-u-1-mu-kvartali-zroslo-na-15.html>; В Україні зросла кількість користувачів Інтернету // Голос Столиці 106 FM. – 2013. – 10.06. – Режим доступу: http://newsradio.com.ua/2013_06_10/V-Ukra-n-zroslo-k-ik-st-koristuvach-v-internetu/; Інтернет Асоціація України : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.inau.org.ua>.

¹⁰ Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України у 2013 році. – Режим доступу: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1889>.

¹¹ Там само.

Курс на інноваційний розвиток українського суспільства обумовлює розвиток інформаційних комунікацій наукової сфери, у тому числі горизонтальних. Остання характерна ознака в умовах сучасної дійсності обумовлена кооперативними тенденціями між закладами науки, що дають можливість ефективніше використовувати ті дуже скромні кошти, що виділяються на підтримку наукової сфери, і спільно проводити дослідження. Крім того, горизонтальні зв'язки сприяють розвитку міждисциплінарних досліджень.

Національний пріоритет у цьому питанні має бути пов'язаний з формуванням системи електронних інформаційних комунікацій, спрямованих на організацію приросту наукового знання як важливої умови інноваційного розвитку суспільства. Найбільш успішним здобутком у цьому напрямі було завершення реалізації в минулому році Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грид-технологій на 2009–2013 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2009 р.

У практиці функціонування сучасних електронних інформаційних технологій звертає на себе увагу та обставина, що більшість персональних комп'ютерів, більшість комп'ютерних центрів у цілодобовому вимірі використовують лише кілька відсотків своєї потужності, лише час від часу виконуючи завдання, що потребують значної потужності¹². Грид-технології, розроблені американськими дослідниками Я. Форстером і К. Кессельманом, забезпечують більш ефективне використання обчислювальних ресурсів по територіально розділених сайтах, що є перспективним напрямом підвищення дієвості вітчизняних комп'ютерних систем. Виходячи також з реальних вітчизняних можливостей фінансування, необхідності розвитку горизонтальних інформаційних обмінів при використанні потужних комп'ютерних систем як у господарських цілях, так і з метою включення в реалізацію великих міжнародних наукових проєктів, у розвиток міжнародного наукового співробітництва науково-технічні роботи, які фінансувало Держінформнауки, були спрямовані на створення й забезпечення розвитку матеріально-технічної бази національної грид-мережі, забезпечення її інтеграції у європейську і світову грид-інфраструктуру. У результаті виконання робіт у 2013 р. сформульовано вимоги та обрано оптимальні програмно-апаратні технології роботи з банками даних в українській грид-мережі на базі технологій SRM, LFC, AMGA, 10 Gigabit Ethernet, RDMA. Розроблено алгоритми роботи агентів та грид-служб роботи

¹² Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів / Томашевський О. М., Цегельник Г. Г., Вітер М. Б., Дудук В. І. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 164–166.

з банками даних у грід, які забезпечують надійність, продуктивність, можливість перенесення на рівні, заданому користувачем.

Таким чином, вітчизняні соціальні комунікації розвиваються в напрямі забезпечення дієвих можливостей для здійснення науково-інформаційного супроводу реалізації державних програм національного розвитку, інтеграції в структуру міжнародної наукової діяльності, забезпечення українського внеску в цю діяльність, відродження на цих засадах позицій вітчизняної науки на міжнародній арені і в Україні, розвитку науково-прикладних досліджень, пов'язаних з інтересами вітчизняних економічних структур, налагодження співробітництва, виходячи з національних інтересів, із зарубіжними суб'єктами економічної діяльності на внутрішніх і зарубіжних ринках особливо при реалізації спільних проєктів, створенні спільних підприємств з вітчизняними економічними структурами ¹³. Важливо підкреслити, що перспектива вдосконалення наукової підтримки в реалізації масштабних планів загальнонаціонального значення вітчизняною наукою в тривалій перспективі можлива лише за умови відновлення й розвитку фундаментальних наукових досліджень у контексті актуальних проблем сучасності.

У процесі вдосконалення українського державотворення протягом двох останніх десятиріч набули якісно нового змісту вимоги до системи соціальних інформаційних комунікацій, пов'язані з необхідністю вдосконалення процесу продукування ресурсів для обслуговування інформаційної вертикалі органів державної влади й місцевого самоврядування. З розвитком електронних інформаційних технологій як повноправного, а на сьогодні вже провідного механізму інформаційних обмінів в національному інформаційному просторі набувають чіткості такі основні тенденції інформаційного обслуговування владних структур:

- організація електронного урядування;
- розробка технологій співробітництва з управлінськими структурами інформаційних, інформаційно-аналітичних структур, що займаються виробництвом, організацією структурування, зберігання, аналізу та підготовки до ефективного використання суспільно значущих інформаційних ресурсів.

Стосовно проблеми електронного урядування як недоліка варто зауважити про те, що в теоретичному плані ще до сьогодні ведеться дискусія стосовно самого поняття «електронний уряд». Г. Почепцов і С. Чукут у

¹³ Інформаційна складова соціокультурної трансформації українського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горювий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 77.

зв'язку з цим зазначають, що в різних дослідників під цим урядом розуміється і той, що має власний портал, і той, що активно взаємодіє з громадянами за допомогою мережі Інтернету, і той, що забезпечує усю сферу електронних послуг громадянам¹⁴. Хоча практика показує, що максимально ефективним електронне врядування стає лише за наявності кожного з вказаних компонентів, плюс забезпечення зворотного зв'язку при реалізації владних рішень та проектів, при створенні атмосфери громадської активності, спрямованої на вдосконалення управлінської діяльності.

Таким чином, певна теоретична неузгодженість негативно позначається на практичному впровадженні владними структурами системи електронного урядування. Хоча сьогодні можна говорити про те, що в державі налагоджується розвиток механізмів своєчасного, якісного інформування значною частиною владних структур усіх рівнів громадян про зміст своєї діяльності, організація системи зворотного зв'язку з оцінками цієї діяльності. У 2013 р. уряд затвердив План заходів щодо реалізації Концепції створення та функціонування інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів (розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 р. № 517-р). Одночасно Держінформнауки у 2013 р. створено та проведено дослідну експлуатацію першої черги інформаційної системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів.

Система гарантує прямий доступ до інформаційних ресурсів, їх технологічну сумісність і захист персональних даних. Тобто об'єднуються два базові принципи – відкритість і безпека. Основними принципами побудови системи є:

- використання всіх напрацьованих на сьогодні програмно-технічних рішень щодо автоматизації документообігу в органах виконавчої влади;
- використання єдиного формату обміну електронними документами при організації електронної взаємодії;
- застосування електронного цифрового підпису;
- взаємодія з існуючими системами електронного документообігу органів виконавчої влади.

Основними функціями системи є:

- приймання та передавання організаційно-розпорядчих електронних документів Секретаріату Кабінету Міністрів, міністерствам та органам виконавчої влади;

¹⁴ Почепцов Г. Г., Чукут С. А. Інформаційна політика. – К.: Знання, 2008. – С. 398.

- приймання та передавання електронних документів між Секретаріатом Кабінету Міністрів, міністерствами та органами виконавчої влади;
- організація погодження проектів нормативних-правових актів між органами виконавчої влади;
- контроль за виконанням доручень Секретаріату Кабінету Міністрів.

На сьогодні до системи підключено Апарат Верховної Ради України, Секретаріат Кабінету Міністрів України, усі міністерства та центральні органи виконавчої влади ¹⁵.

Розвиток електронних інформаційних технологій, у тому числі відповідних інформаційних комунікацій, відкриває перспективи вдосконалення технологій співробітництва з управлінськими структурами інформаційних, інформаційно-аналітичних структур, що займаються виробництвом, організацією структурування, зберігання, аналізу та підготовки до ефективного використання суспільно значущих інформаційних ресурсів. Однак, хоча в середовищі практиків інформаційної сфери вже утвердилася думка про необхідність концентрації зусиль наявних інформаційних центрів під координуючим началом Української держави, на практиці такий напрям діяльності реалізується слабо. І, отже, держава не мобілізує навіть наявний інформаційний потенціал у суспільстві для вдосконалення управлінської діяльності, розв'язання надзвичайно актуальної для України проблеми консолідації суспільства. І справа в цьому випадку не лише в незрівнянно нижчих матеріально-технічних можливостях українських інформаційно-аналітичних центрів в порівнянні із західними, у недостатньому професійному рівні значної кількості потенційних замовників на інформаційну чи аналітичну продукцію, які не можуть сформувати попит на такі продукти.

Поряд із цим важливою виявилася ще одна обставина. На Заході середовищем широкого використання «мозкових центрів» були сфери публічної політики. Однак в українському політикумі лише останнім часом у нової політичної еліти виявився практичний інтерес залучення широких мас до активної участі в політичному процесі та розвитку у зв'язку з цим широкого політичного інформування. Це пояснювалося не лише алергією більшості населення на декларативне марнослів'я ідеологів так званої «перебудови», а й політичною невизначеністю більшості існуючих сьогодні партій усіх напрямів, слабким теоретичним обґрунтуванням їхніх програм, відривом від реалій сьогодення та згадуваною розмитістю

¹⁵ Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України у 2013 році. – Режим доступу: <http://dknii.gov.ua/?q=node/1889>.

загальносуспільних ідеалів. Цей фактор теж не сприяв появі високоякісних структур типу американських «фабрик думки»¹⁶ у сфері політичного життя українського суспільства. Виникнення в США таких структур пояснюється ситуацією, коли державні інститути, громадські організації, бізнесові структури вже не в змозі самотійно упоратися, з одного боку, із величезним потоком інформації, зі зростаючими проблемами суспільної значущості, з іншого – у суспільстві збільшується кількість людей з вищим освітнім рівнем, і саме «фабрики думки» дають змогу долучитися до розв'язання складних загальносуспільних проблем людям, яких з тих чи інших причин не влаштовує робота в традиційних державних, наукових чи політичних структурах, де відсутні умови для повного їх самовираження.

Очевидно, що ситуація в нашій країні відмінна від стану справ у США і поки що не передбачає створення таких високопродуктивних аналітичних структур. Проте дійсність вимагає і за наших умов опрацювання значних масивів інформації для вирішення актуальних суспільно значущих питань. Необхідні для цього структури найчастіше створюються при великих бібліотеках або ж самотійно, із використанням послуг інформаційних центрів.

Як показує практика, суттєву перспективу за нинішніх умов для вдосконалення інформаційного забезпечення органів державної влади, як і в цілому для розвитку процесу інформатизації в країні має система вітчизняних бібліотечних установ. У наш час, при певному, хоч і незначному матеріальному оновленню бібліотечних установ, їхні співробітники набувають навиків сучасних інформаційних працівників.

Саме ця категорія працівників сьогодні допомагає дедалі більшій кількості користувачів, у тому числі в інформаційно-аналітичних підрозділах владних структур, не потонути в гігантських масивах інтернет-інформації, займається структуруванням суспільно значущих масивів інформації, її відбором і підготовкою у зручній для використання формі замовникам, що значно підвищує ефективність роботи з цією інформацією.

Б. Патон справедливо назвав бібліотеки передовою базовою ланкою інформатизації, підкреслюючи, що «рух в інформаційне суспільство починається від мережі бібліотек, бо вони є володарями усїєї досі накопиченої і оприлюдненої інформації»¹⁷.

¹⁶ Шейдина И. Л. США: «фабрики мысли» на службе стратегии. – М.: Наука, 1973. – С. 47.

¹⁷ З виступу Президента НАН України, академіка НАН України Б. Є. Патона на засіданні Президії НАН України при обговоренні питання «Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи» // Бібл. вісн. – 2003. – № 5. – С. 8.

Слід зазначити також і ту обставину, що на базі електронних технологій нині ґрунтується вся система вертикальних і горизонтальних зв'язків у процесі розвитку інформатизації суспільства. За допомогою сучасних ліній зв'язку створюються можливості різкого збільшення інформаційного потенціалу сучасних бібліотечних установ шляхом кооперації їхніх фондів. Таким чином, створюються передумови для поліпшення циркуляції інформації в масштабах загальнонаціональної інформаційної бази, удосконалюється відповідний системоорганізуючий механізм загальнодержавного значення. У цих умовах, залишаючись основними центрами зберігання інформаційних ресурсів, бібліотечні установи – що дедалі більшою мірою демонструє вже практика сьогодення – будуть розвиватися також як активні оператори інформаційними масивами в інтересах держави та суспільства. Вони, очевидно, мають ставати своєрідними методичними центрами з керування інформаційними потоками й ефективного використання інформаційних ресурсів. Ці функції сучасних бібліотек набуватимуть дедалі більшої актуальності для широкого користувача в процесі входження суспільства в його постіндустріальний, інформаційний етап розвитку.

Звертає на себе увагу також та обставина, що бібліотечні установи, як і всі інші суб'єкти інформаційного процесу в суспільстві, паралельно з розвитком системи вертикальних інформаційних обмінів активно розвивають їх горизонтальну складову. Таким чином, еволюція техніко-технологічної бази інформатизації, розвиток системи, насамперед електронних, соціальних комунікацій сприяє доступу громадян до інформаційних ресурсів, самостійного використання наявної і виробництва нової інформації і цим самим розширює можливості вільного розвитку й самоутвердження сучасної людини *(Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – С. 8–17).*
